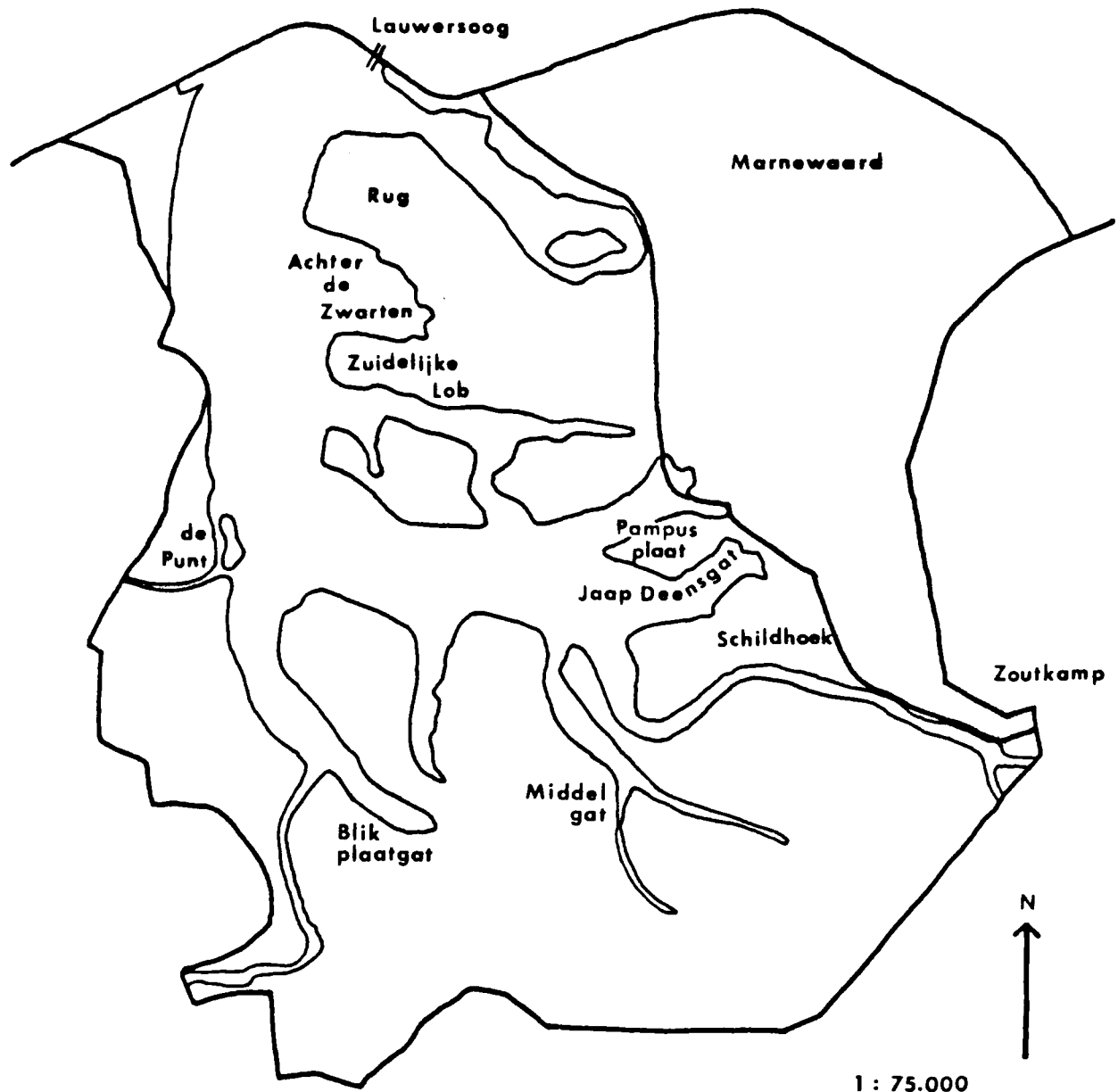

artikelen

De trek van steltlopers door het Lauwersmeer in het voorjaar van 1986.

Klaas van Dijk

Figuur 1. Het Lauwersmeergebied.

1. Inleiding

In het voorjaar van 1986 zijn in het Lauwersmeer tussen half april en half juni frequente pleisterplaats-tellingen van steltlopers uitgevoerd in twee gebieden, Achter de Zwartten ($53^{\circ} 23'N / 6^{\circ} 12'E$) en het Jaap Deensgat ($53^{\circ} 21'N / 6^{\circ} 15'E$). Aan de hand van deze telgegevens zal een beeld worden geschetst van de voorjaarsdoortrek van steltlopers in het Lauwersmeer.

De verzamelde telgegevens zijn tevens verstrekt aan de Nederlandse Steltloperswerkgroep (NSWG). Deze landelijke organisatie verzamelt sedert 1981 gegevens over het voorkomen van steltlopers in het binnenland.

2. Gebiedsbeschrijving

Het Lauwersmeergebied is in 1969 ontstaan als gevolg van het afsluiten van de Lauwerszee, een zoutwaterrestuarium. In de voormalige Lauwerszee vond men uitgestrekte wadplaten die met laagwater droogvielen en die werden doorsneden met slenken. Na de afsluiting kreeg de waterstand een peil dat ongeveer gelijk was aan de vroegere laagwatersituatie. Hierdoor kwamen grote oppervlakten zeebodem permanent droog te staan.

Op een aantal platen daalt de bodem zeer geleidelijk, een daling die zich tot ver voorbij de normale waterlijn voortzet. In het Lauwersmeer is de waterstand voortdurend aan verandering onderhevig. Er is sprake van toevoer van boezemwater uit Friesland en Groningen (onder andere via Zoutkamp) en van afvoer van overtollig water naar de Waddenzee via de spuisluisen in Lauwersoog. Daarnaast wordt de waterstand lokaal beïnvloed door de heersende windkracht en windrichting. Dit alles heeft tot gevolg dat langs de randen van deze platen vrij grote gebieden regelmatig tijdelijk droogvallen of onder water verdwijnen. De hoogste delen hiervan zijn tot diep in het voorjaar niet of nauwelijks begroeid, de lagere delen zijn het gehele jaar onbegroeid. Een dergelijke situatie doet zich vooral voor langs het Jaap Deensgat en bij Achter de Zwartten. Het totale oppervlak aan slik en kale grond bedraagt voor beide gebieden gezamenlijk naar schatting enkele tientallen hectaren.

Mede door de begrazing van pinken en schapen die een al te uitbundige groei van een oevervegetatie (bijvoorbeeld een rietkraag) verhinderen, hebben beide terreinen een zeer open karakter. Ze vormen een geschikte biotoop voor steltlopers, zowel voor broed- als voor trekvogels. De meeste trekvogelsoorten zijn voor hun voedsel afhankelijk van de droogvallende zandige of slikkige slenkranden. Muggelarven (Chironomidae) en wormen (Tubificidae) vormen hier hun belangrijkste potentiële voedselbronnen. Deze

prooidieren zijn over het algemeen kleiner dan 30 mm (Prop & van Eerden 1981).

Hiernaast worden de ondiepe slenken in het Lauwersmeer door een aantal andere steltlopersoorten vooral gebruikt als slaapplaats. Het zijn soorten die voor hun voedsel overwegend zijn aangewezen op de Waddenzee (Scholekster, Rosse Grutto) of op de graslandgebieden van Friesland en Groningen (Grutto, Regenwulp en Wulp). Achter de Zwartten wordt af en toe door Scholeksters gebruikt als hoogwatervluchtplaats.

3. Werkwijze

Tellingen van pleisterende steltlopers vonden plaats tussen 14 april en 13 juni 1986. In deze periode werd het Jaap Deensgat 19 maal en Achter de Zwartten 18 maal geteld. Per gebied duurde een telling driekwart tot twee uur, waarbij in totaal 47 uur veldwerk verricht.

Pleisterende steltlopers werden opgespoord door met een kijker (10x) en een teleskoop (20-45) systematisch alle slikranden en aangrenzende kale of schaars begroeide delen langs het Jaap Deensgat en Achter de Zwartten af te zoeken. Kleinere soorten (strandlopers en kleine plevieren) werden zoveel mogelijk met de teleskoop geteld. Broedvogels zijn alleen geteld, als ze foerageerden langs de slikranden of op de kale of schaars begroeide delen.

Tijdens een aantal tellingen was de waterstand dermate hoog, dat praktisch alle slikranden en aangrenzende onbegroeide delen onder water stonden. Pleisterende steltlopers hadden zich toen verplaatst naar de iets hogere delen die over het algemeen bedekt waren met een vrij korte vegetatie.

Naast pleisterplaatstellingen zijn in dit artikel ook gegevens verwerkt van Kempshaanslaapplaatstellingen in het gehele Lauwersmeer. Deze tellingen werden drie maal uitgevoerd en vonden plaats in het kader van een landelijke inventarisatie van Kempshaanslaapplaatsen, georganiseerd door de NSWG. Vanaf een uur voor zonsondergang tot donker werden aanwezige of invallende kemphanen ge-

teld op die plaatsen waarvan bekend was, of vermoed werd, dat ze er zouden overnachten. Het totaal aan waarnemingsuren bedroeg hier 30, waarbij steeds 5 personen aan een afzonderlijke telling deelnamen.

De in dit artikel gebruikte broedvogelgegevens zijn verzameld door Nico Beemster en de auteur die het Lauwersmeer integraal op broedvogels inventariseerden, in opdracht van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (Beemster & van Dijk 1987).

Tijdens het tellen kunnen er fouten zijn gemaakt, te verdelen in telfouten en determinatiefouten. Determinatiefouten kunnen, op grond van ervaring, gering worden geacht. Bovendien waren de vogels over het algemeen goed te benaderen.

Bij telfouten hebben we te maken met soorten die niet zijn opgemerkt, met dubbeltellingen en met ondertellingen. Het missen van soorten kan zijn veroorzaakt door hun kleine afmeting of door onopvallend gedrag. Bij sommige soorten (bijvoorbeeld Kleine Plevier en Watersnip) is deze faktor van invloed, zie ook Kersten et al. (1981). Fouten door dubbeltellingen zijn gering, daar beide telgebieden nogal open van karakter zijn en de kans op ongemerkte verplaatsingen van groepen vogels hierdoor klein is. Ondertellingen kunnen zijn opgetreden bij grotere groepen, waar elke vogel niet apart geteld kon worden, zie tevens Kersten et al. (1981).

4. Resultaten

4.1. Algemeen

De resultaten van de pleisterplaats-tellingen van de beide gebieden staan vermeld in tabel 1 en 2. Er werden in totaal 31 soorten steltlopers gezien, 29 bij Achter de Zwart en 28 bij het Jaap Deensgat. Morinelplevier, Kamoetstrandloper en Witgatje werden alleen bij Achter de Zwart gezien, Kleine Plevier en Poelruiter alleen bij het Jaap Deensgat.

Het aantal soorten per telling varieerde langs het Jaap Deensgat van 7(19 april) tot 22(20 mei) en bij

Achter de Zwart van 9(19 april) tot 18(16 mei en 3 juni). Het Jaap Deensgat bleek gemiddeld iets soortenrijker te zijn dan Achter de Zwart (14,5 tegenover 13,8 soorten).

Scholekster, Kluut, Kievit, Kemp-haan, Grutto en Tureluur broedden in de nabijheid van beide telgebieden. Daarnaast broedden Kleine Plevier, Strandplevier en Bonte Strandloper alleen langs het Jaap Deensgat en Bontbekplevier alleen bij Achter de Zwart. In een aantal gevallen staan de broedvogels in tabel 1 en 2 vermeld met een '+' om aan te geven dat de soort wel in het gebied aanwezig was, maar niet is geteld.

4.2. Bespreking van de afzonderlijke soorten

Hieronder worden 14 soorten apart besproken. Van 11 soorten worden figuren gepresenteerd met het aantalsverloop in beide telgebieden. Bij een aantal soorten zijn in deze figuren enkele aanvullende tellingen verwerkt die niet in tabel 1 en 2 terug zijn te vinden.

De opgegeven broedvogelaantallen langs Achter de Zwart hebben betrekking op de Rug, de Zuidelijke Lob en de eilandjes in Achter de Zwart. Langs het Jaap Deensgat hebben de broedvogelaantallen betrekking op de Pampusplaat en de Schildhoek.

	14-4	19-4	23-4	28-4	29-4	2-5	5-5	10-5	12-5	16-5	20-5	24-5	27-5	30-5	31-5	3-6	9-6	13-6
Scholekster																		
Kluut	276	11	270	172	600	620	26	116	140	55	122	10	15	21	10	42	3	36
Bontbekplevier	30	63	211	76	46	114	87	106	57	33	65	7	5	47	15	30	20	45
Strandplevier	6	3	7	4	8	1	53	3	37	102	220	342	452	248	542	124	65	42
Horinelplevier	13	3	1	1	3	0	1	0	0	2	2	0	1	0	0	3	0	0
Goudplevier	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zilverplevier	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Kievit	1	1	1	1	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0	1	20	0
Kanoetstrandloper	+	+	+	+	5	4	16	1	1	1	1	1	+	+	+	1	24	50
Drieteenstrandloper	0	0	0	0	0	0	3	0	1	25	0	2	1	0	1	1	0	12
Kleine Strandloper	0	0	0	0	0	0	0	0	4	8	0	0	6	0	0	0	0	0
Temmincks Strandloper	0	1	0	0	0	0	15	1	15	51	32	20	15	5	30	0	0	2
Krombekstrandloper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
Bonte Strandloper	70	0	2	0	2	0	22	6	55	51	26	31	80	3	7	3	0	1
Breedbekstrandloper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Kemphaan	0	0	48	1	0	43	111	106	46	66	26	3	5	2	+	1	+	17
Watersnip	3	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Grutto	20	+	4	8	3	4	12	+	5	+	+	+	+	1	+	+	+	66
Rosse Grutto	0	0	1	10	0	179	3	1	2	0	166	137	14	0	1	9	120	760
Regenwulp	0	0	0	1	1	2	2	5	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Wulp	0	0	0	7	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0	0
Zwarte Ruiter	0	0	0	1	0	6	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	6
Tureluur	10	11	30	19	12	11	27	13	10	59	31	12	21	13	25	22	12	15
Groenpootruiter	0	0	0	1	0	4	2	0	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0
Bosruiter	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Witgatje	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Oeverloper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0
Steenloper	0	0	0	6	1	0	25	78	104	102	33	48	243	27	2	8	0	0
Grauwe Franjepoot	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0

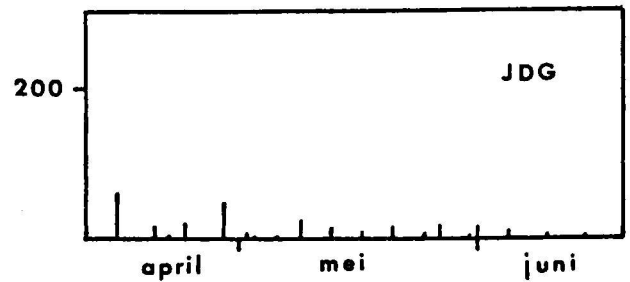
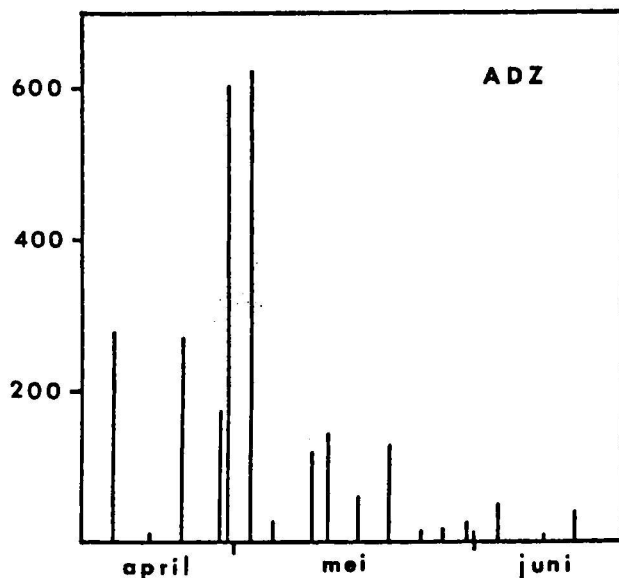
Tabel 1. Aantallen steltlopers in Achter de Zwarten, Lauwersmeer, voorjaar 1986.

	14-4	19-4	21-4	23-4	28-4	1-5	2-5	5-5	8-5	12-5	16-5	20-5	24-5	26-5	30-5	31-5	4-6	9-6	13-6
Scholekster																			
Kluut	60	14	+	20	43	5	+	+	19	11	6	14	5	16	+	11		1	+
Kleine Plevier	14	5	16	0	6	136	88	50	38	4	18	31	5	6	15	25	40	25	55
Bontbekplevier	2	0	1	0	0	0	2	2	0	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0
Strandplevier	16	0	23	4	65	49	85	47	100	52	125	245	250	45	520	103	3	11	5
	3	13	11	4	16	20	22	8	23	11	8	28	3	8	10	7	.	2	+
Goudplevier																			
Zilverplevier	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	4	6	1	1	0	0	0	1	0
Kievit	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	1	0	0	0
Drieteenstrandloper	10	3	+	+	5	17	+	+	3	+	7	6	1	2	+	+	+	76	+
Kleine Strandloper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0
	0	0	1	0	1	11	10	3	61	21	100	200	60	6	52	40	0	0	0
Temmincks Strandloper	0	0	0	0	0	0	2	0	3	2	8	11	0	0	1	1	0	0	0
Krombekstrandloper	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	7	3	0	0	1	1	0	0	0
Bonte Strandloper	82	5	21	4	3	5	21	10	51	9	32	19	8	3	5	5	2	2	0
Breedbekstrandloper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Kemphaan	8	0	27	215	1765	1062	680	468	460	21	19	35	10	14	15	11	15	5	+
Watersnip	1	0	10	6	1	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Grutto	16	+	20	5	15	11	+	+	5	6	5	6	5	+	3	+	+	28	+
Rosse Grutto	0	0	0	0	0	11	48	1	38	1	2	20	15	13	0	13	0	0	0
Regenvulp	0	0	8	0	1	34	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Wulp	0	0	0	0	0	0	1	0	3	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
Zwarte Ruiter																			
Tureluur	0	0	0	1	1	1	2	1	2	1	0	1	1	0	0	0	0	6	1
Poslruiter	10	3	+	14	17	24	+	+	15	5	17	31	15	31	12	12	15	20	+
Groenpoortruiter	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bosruiter	0	0	0	0	3	0	0	0	3	3	0	1	3	1	0	0	0	1	0
	0	0	0	0	0	0	6	1	1	2	2	0	1	0	0	0	0	0	0
Oeverloper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0
Steenloper	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	22	3	10	0	0	0	0	0
Grauwe Franjepoot	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	2	1	0	0	0	0	0

Tabel 2. Aantallen steltlopers in het Jaap Deensgat, Lauwersmeer, voorjaar 1986.

Scholkster (figuur 2)

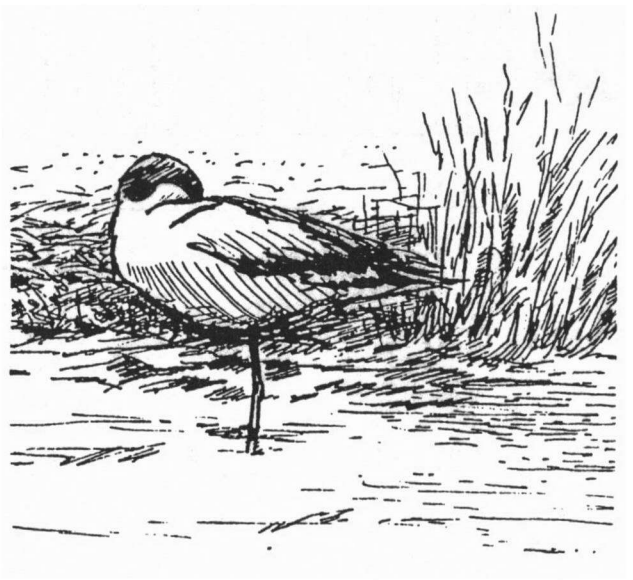
Scholksters waren de hele periode aanwezig. Bij Achter de Zwartten werden de meeste vogels geteld met maxima van 600 en 620 ex. op 29 april en 2 mei. In het Jaap Deensgat waren de aantallen veel lager. Het maximum bedroeg hier 60 ex. op 14 april. De overgrote meerderheid van de waarnemingen had betrekking op rustende groepen; slechts af en toe werden wat foeragerende exemplaren gezien. Er broeden veel Scholksters in het Lauwersmeer. Langs Achter de Zwartten werden 111 broedparen vastgesteld en langs het Jaap Deensgat 66 broedparen. Het is aannemelijk dat voor een deel deze broedvogels zijn geteld, daar ze de gewoonte hebben om, vooral vóór het broedseizoen, vaak lange tijd in groepen bijeen te rusten langs de waterkant. Daarnaast is bekend dat Scholksters Achter de Zwartten als hoogwater-vluchtplaats kunnen gebruiken. Enkele tellingen in april en begin mei wijzen in deze richting. Op 14 en 23 april zaten tijdens hoogwater 276 resp. 270 ex. in Achter de Zwartten, terwijl op 19 april (5½ uur na hoogwater) en op 5 mei (4½ uur na hoogwater) er slechts 11 resp. 27 vogels aanwezig waren. De hoge aantallen van 29 april en 2 mei (600 en 620 ex.) werden daarentegen geruime tijd (2½ resp. 3 uur) na hoog water geteld. De telling van 2 mei was 's avonds laat en heeft mogelijk betrekking gehad op een groep Scholkster die Achter de Zwartten als slaapplek heeft gebruikt.

Figuur 2. Scholkster, aantalsverloop.

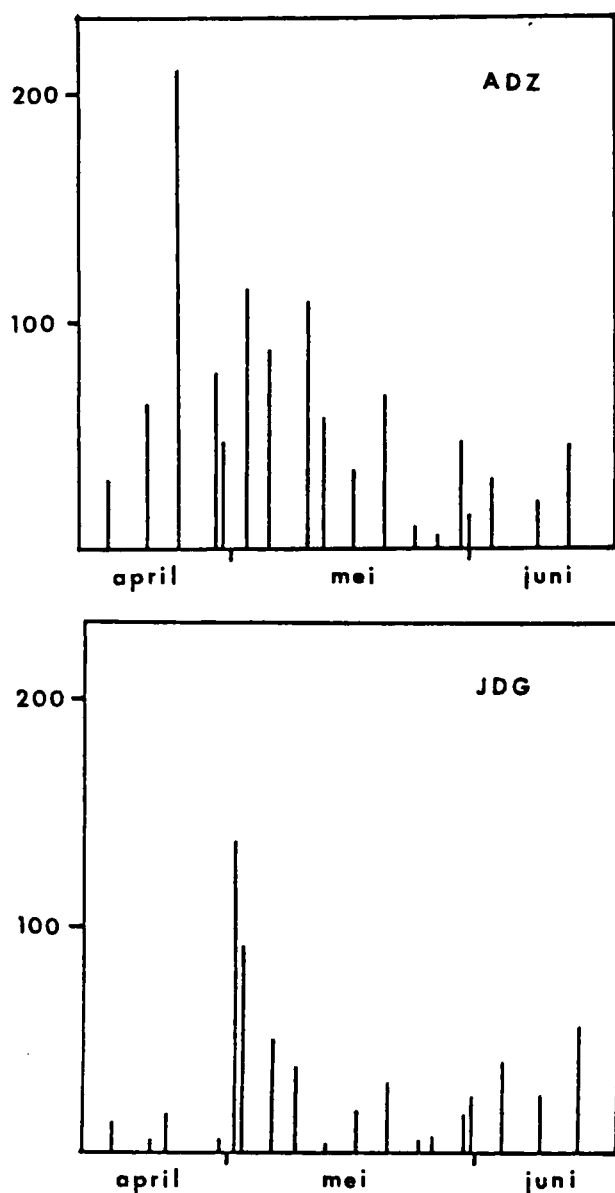
Kluut (figuur 3)

Er werden 285-325 paar broedende Kluten in het Lauwersmeer geteld, waarvan 141 paar op de westelijke punt van de Pampusplaat en 48 paar langs Achter de Zwartten. De hoogste aantallen Kluten werden vóór het broedseizoen geteld. Op 23 april werd het maximum in Achter de Zwartten bereikt met 211 ex. en op 1 mei met 136 ex. in het Jaap Deensgat.

Tijdens en na het broedseizoen waren de aantallen vrij laag. De getelde vogels zullen voor een (groot) deel broedvogels zijn geweest. Tijdens het broedseizoen verblijven veel vogels meestal in of nabij de kolonie, op plaatsen waar niet werd geteld. Toch heeft ook doortrek plaatsgevonden, gezien onderstaande ringwaarneming.

Op 19 april werd in Achter de Zwartten een gekleurringde Kluut gezien. Deze vogel was in 1984 als broedvogel op de kwelders ten westen van de pier van Holwerd geringd en werd daar in 1985 en 1986 eveneens broedend vastgesteld. Op 29 maart 1986 was de vogel op de Banc d'Arguin in Mauretanië aanwezig in een groep rustende doortrekkers die daar 's ochtends was neergestreken en 's avonds weer vertrok. Deze vogels kwamen vermoedelijk uit Senegal, omdat Kluten op de Banc d'Arguin niet overwinteren (Altenburg et al. 1982, Cramp & Simmons 1983).

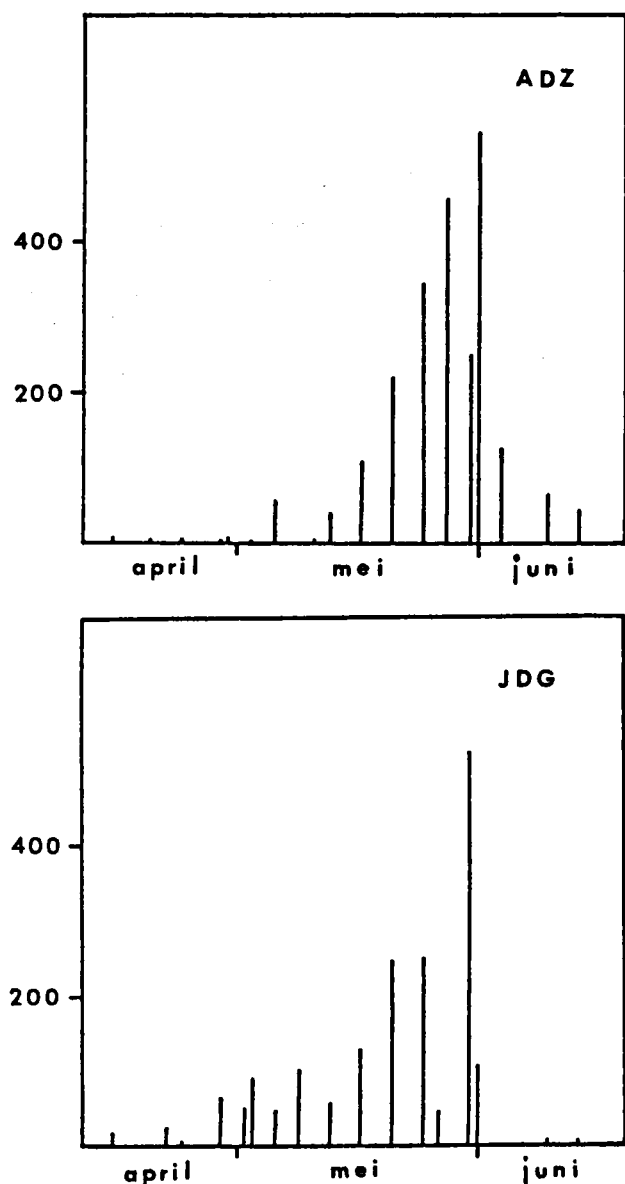
Figuur 3. Kluut, aantalsverloop.

Bontbekplevier (figuur 4)

Het aantal broedparen bedroeg voor het gehele Lauwersmeer 17-19. Hier van zat 1 paar op de Rug. Deze broedvogels behoren tot de ondersoort *Ch. h. hiaticula*.

De sterk gepiekte doortrek in de tweede helft van mei heeft betrekking op de andere ondersoort *Ch. h. tundrae* die op de toendra's van Lapland tot in Siberië broedt. Maximaal werden op 31 mei 542 ex. in Achter de Zwartten en op 30 mei 520 ex. in het Jaap Deensgat geteld. In totaal kunnen dan in het gehele Lauwersmeer meer dan 1000 Bontbekplevieren pleisteren. Eind mei 1979 werden er 1600 geteld (Boekema et al. 1983).

De trek golf van eind mei komt ook naar voren uit tellingen van de Friese en de Groningse kust. Langs de Friese kust werden maximaal 2906 ex. geteld, langs de Groningse kust zijn de maximale aantallen onbekend, maar bedragen wellicht meer dan 5000 ex. (Boekema et al. 1983, Engelman et al. 1983).

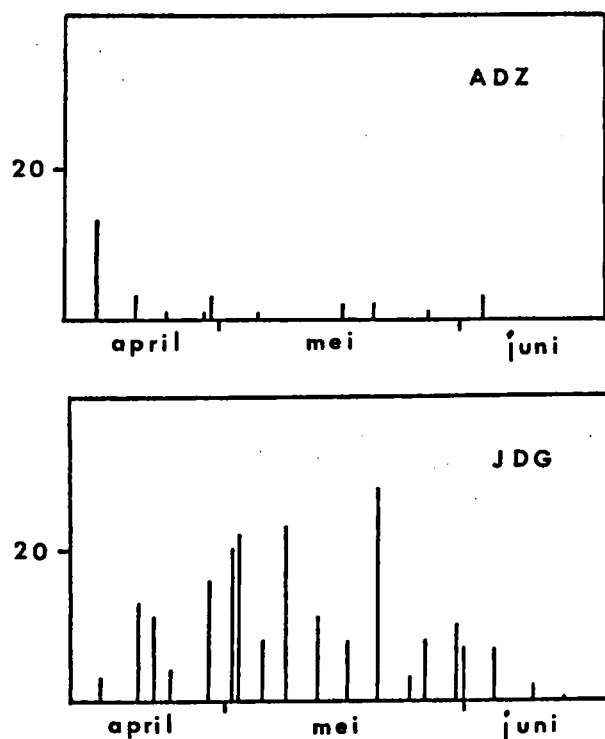
Figuur 4. Bontbekplevier, aantalsverloop.

Strandplevier (figuur 5)

Strandplevieren werden tijdens de gehele telperiode gezien maar waren het meest talrijk in mei langs het Jaap Deensgat. Hier werden op 20 mei maximaal 28 ex. gezien. Langs Achter de Zwartten was de soort in mei schaars. Zes van de tien tellingen leverden geen enkele Strandplevier op en het hoogste aantal bedroeg 2 ex. Al op 14 april werd hier het maximum van 13 ex. gezien.

Een deel van de waarnemingen langs het Jaap Deensgat heeft stellig betrekking gehad op de lokale broedvogels. Van de in totaal 9-11 paar

Strandplevieren hebben er namelijk 6 paar langs het Jaap Deensgat gebroed.

Figuur 5. Strandplevier, aantalsverloop.

Kanoetstrandloper

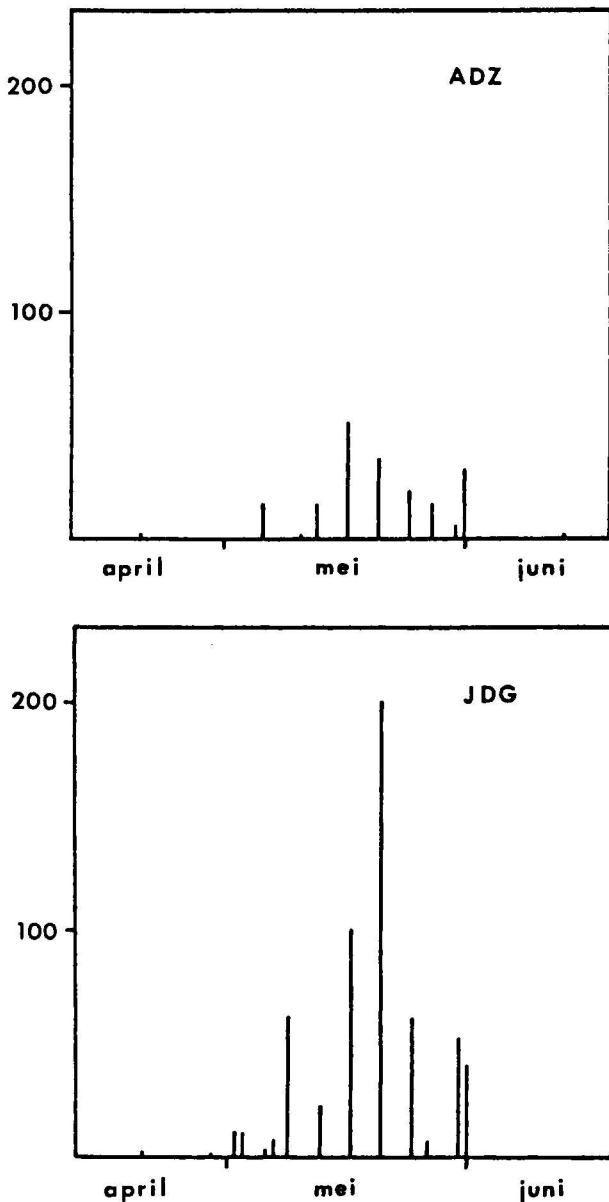
Kanoetstrandlopers werden alleen bij Achter de Zwartten gezien. Hier verschenen de eerste drie exemplaren op 5 mei en was de soort tot en met half juni regelmatig aanwezig. Op 16 mei werd een maximum van 25 ex. geteld.

Drieteenstrandloper

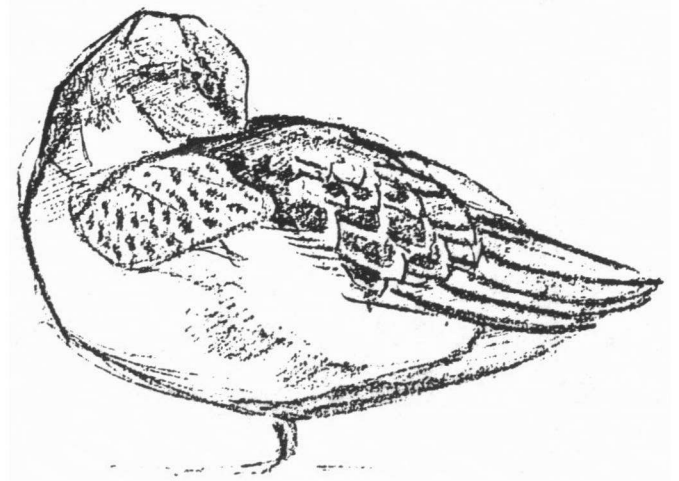
Tussen 12 en 27 mei werden vijf maal Drieteenstrandlopers waargenomen, zowel in het Jaap Deensgat als in Achter de Zwartten. Het hoogste aantal bedroeg 8 ex. op 16 mei in Achter de Zwartten.

Kleine Strandloper (figuur 6)

Kleine Strandlopers trokken bijna uitsluitend door in mei, waarbij de hoogste aantallen in het Jaap Deensgat werden gezien. Het maximum bedroeg hier 200 ex. op 20 mei, terwijl op 16 mei 100 ex. werden geteld. In Achter de Zwartten waren de aantallen lager met een maximum van 51 ex. op 16 mei.

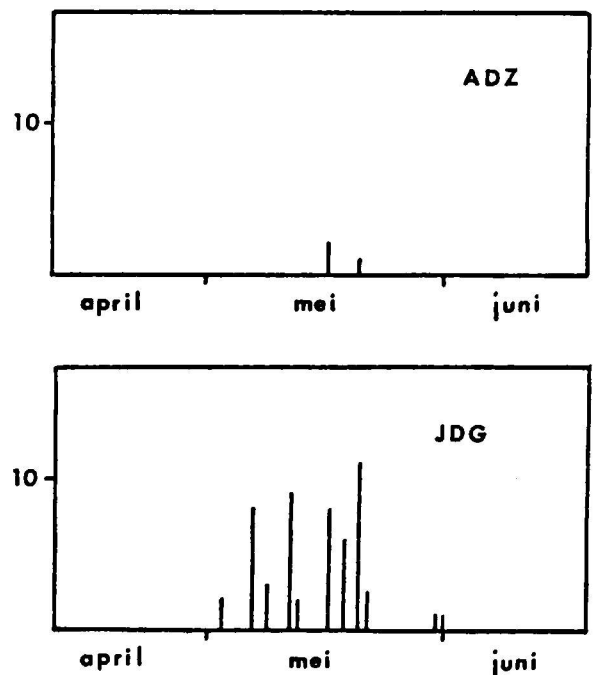
Figuur 6. Kleine Strandloper, aantalsverloop.

Temmincks Strandloper (figuur 7)

Deze soort werd gezien tussen 2 en 31 mei. De meeste vogels pleisterden langs het Jaap Deensgat, waar op 20 mei het maximum van 11 ex. werd geteld. Het is mogelijk dat de soort is onderteld omdat de vogels dikwijls vrij moeilijk waren te ontdekken.

Hogere aantallen werden in mei 1982 geteld. Toen verbleef er langs het Jaap Deensgat enige tijd een groep van 30-40 Temmincks Strandlopers, waaronder een geheel albino exemplaar (waarnemingen van Kees Borrius & Aart van der Spoel).

Figuur 7. Temmincks Strandloper, aantalsverloop.

Krombekstrandloper

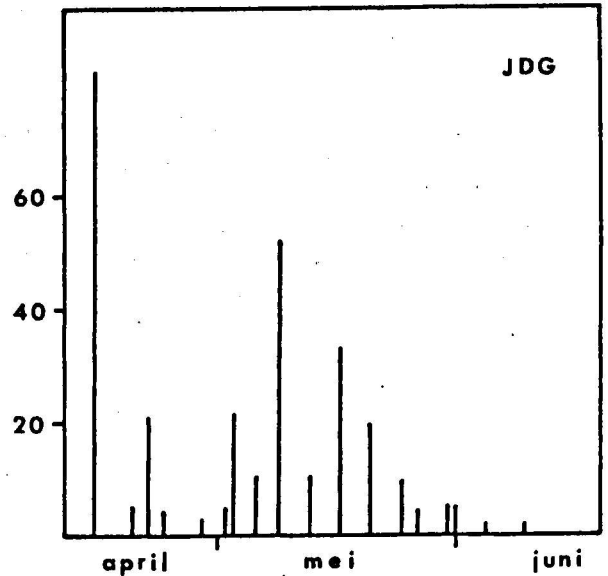
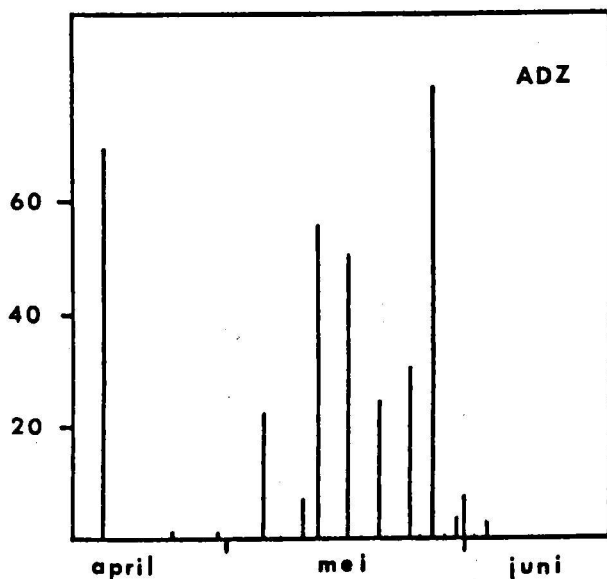
De eerste Krombekstrandloper verscheen pas op 8 mei. Daarna werden ze vrij regelmatig in zowel Achter de Zwartten als langs het Jaap Deensgat gezien. Maximaal verbleven 11 ex. in Achter de Zwartten (24 en 31 mei) en 7 ex. langs het Jaap Deensgat (16 mei).

Bonte Strandloper (figuur 8)

Het doortrekverloop van de Bonte Strandloper vertoonde twee pieken. De eerste piek lag rond half april en betreft vogels van de ondersoort C.a. schinzii, broedend in landen rondom de Oostzee. De tweede piek lag in mei en heeft betrekking op vogels van de ondersoort C.a. alpina, broedend in noordelijk Scandinavië en het noordwestelijk deel van de Sovjet-Unie (Cramp & Simmons 1983).

Eén paar broedde op de Pampusplaat. Het nest lag in nabijheid van de Bonte Strandloperbroedplaats van 1982 (van Dijk & Borrius 1985). Een ander paar verbleef tot in juni op de Schildhoek. Deze vogels behoren tot de ondersoort C.a. schinzii.

Figuur 8. Bonte Strandloper, aantalsverloop.

Kemphaan (figuur 9, tabel 3)

Er werden 150-200 "paar" broedende Kemphanen in het Lauwersmeer vastgesteld. Hiervan zaten 134 "paar" langs Achter de Zwartten en 35 "paar" langs het Jaap Deensgat.

Kemphanen trokken zeer gepiekt door in een periode van twee weken tussen eind april en begin mei. Deze doortrek speelde zich bijna uitsluitend af langs het Jaap Deensgat, waar op 27 april een maximum van 2500 ex. werd geteld. Ongeveer 80-95% van de vogels was van het vrouwelijk geslacht. Zo bevonden zich op 28 april in een groep van 340 ex. slechts 3 mannetjes en zaten er op 1 mei 13 mannetjes in een groep van 200 exemplaren. De vogels foerageerden voor een deel langs de slikranden, maar voornamelijk in de korte grazige vegetatie rondom het Jaap Deensgat.

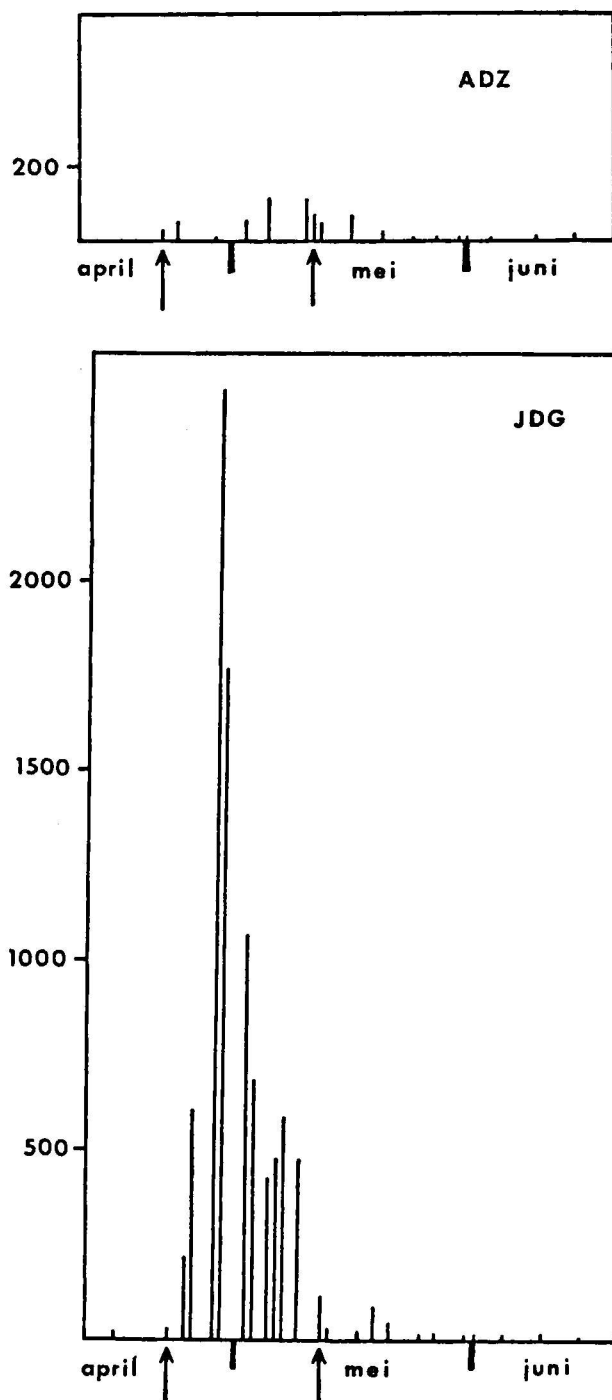
Twee gekleurringde Kemphanen werden gezien, een mannetje op 1 mei en een vrouwtje op 17 mei. Van beide vogels is de herkomst (nog) onbekend. Op 18 mei 1985 zag Nico Beemster op het westelijk deel van de Schildhoek een Kemphaan die op de onderdelen met pycrinezuur geel was geverfd. De vogel bevond zich in een groep van ongeveer 75 doortrekkers en was in de voorafgaande winter gevangen en gemerkt in de Senegaldelta.

In het kader van een landelijke inventarisatie van Kempphaanslaapplaatsen werden in het voorjaar op drie simultaandata op vijf plaatsen in het Lauwersmeer tellingen uitgevoerd (tabel 3). Langs het Jaap Deensgat en bij Achter de Zwartten werd geen slaaptrek opgemerkt, alle aanwezige Kempphanen sliepen op de pleisterplaats. De doortrekpiek langs het Jaap Deensgat (figuur 9) ligt precies tussen de twee laatste simultaanteldata in. Dit komt niet overeen met de landelijke gegevens waar de hoogste aantallen juist tijdens de eerste twee tellingen gezien zijn. De hoofdmacht pleisterde in midden en zuidwest Friesland en pleisterplaatstellingen van Friesland uit het eind van de zeventiger jaren duiden eveneens op een massale doortrek van de Kempphaan tussen eind maart en half april (Timmerman 1977, Bouma et al. 1978, Evertz & Timmerman s.a., Koopman 1987).

In Friesland vormen de lage, natte kultuurgraslanden het voornaamste biotoop voor de Kempphaan. De soort foerageert er op insecten en larven van insecten die op natte bodem voorkomen. In het Lauwersmeer foerageert de soort in hetzelfde biotoop, gevormd door de lage, natte natuurlijke graslanden met een zeer slechte ontwatering. De vegetatiegroei en de ermee samenhangende groei van de insecten komt hier in het voorjaar pas erg laat op gang, veel later dan op kultuurgraslanden in Friesland. Dit zou mogelijk een verklaring kunnen zijn voor de erg late doortrekpiek in het Lauwersmeer.

	28-2	21-4	11-5
Achter de Zwartten	0	25	66
Jaap Deensgat	0	27	116
Middelgat	0	0	0
Blikplaatgat	0	16	0
De Punt	48	2	46
Totaal	48	70	228

Tabel 3. kemphaan, aantallen op vijf verschillende slaapplaatsen in het Lauwersmeer, voorjaar 1986.

Figuur 9. Kempphaan, aantalsverloop (simultaanslaaptrek telling)

Rosse Grutto (figuur 10)

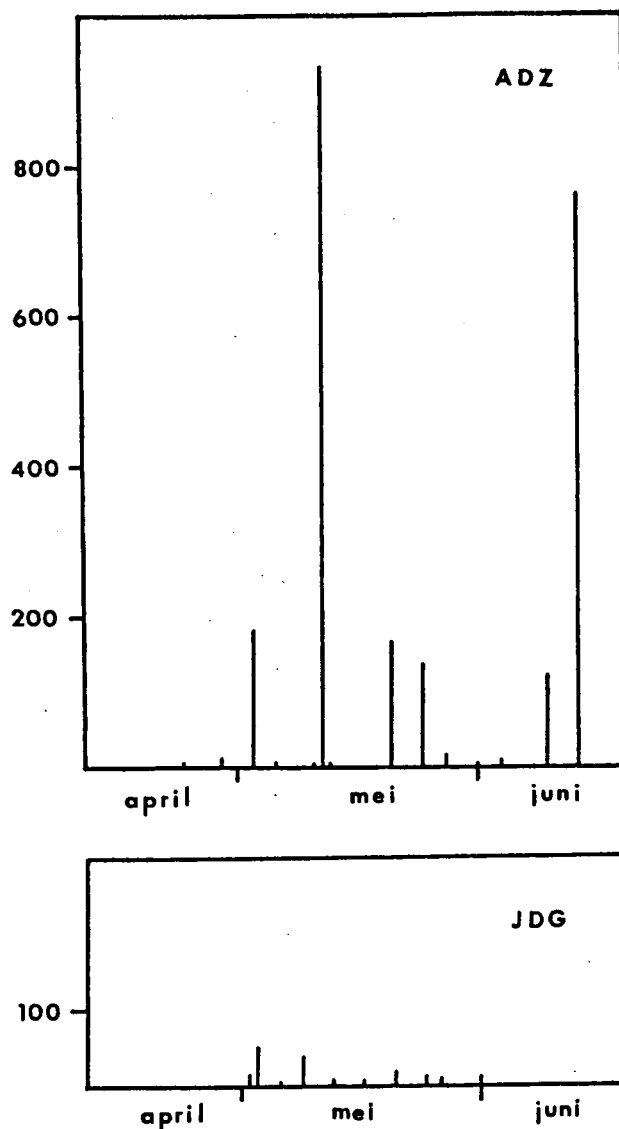
Rosse Grutto's werden vooral in Achter de Zwartten gezien, met maxima van 930 ex. op 11 mei en 760 ex. op 13 juni. De aantallen waren in het Jaap Deensgat veel lager met maxima van 48 en 38 ex. op 2 en 8 mei.

De aantallen Rosse Grutto's wisselden nogal sterk in Achter de Zwartten. Voor een deel kunnen deze fluctuaties toegeschreven worden aan het gebruik van Achter de Zwartten als slaapplaats. In tegenstelling tot bij de Scholekster was er geen invloed van hoogwatertrek vanaf de Waddenzee.

De hoge aantallen van 2, 11 en 20 mei werden 's avonds laat geteld. Bovendien werd op 11 mei gezien dat het merendeel van de vogels tussen 20.30 en 21.45 uur vanaf de Waddenzee in Achter de Zwartten neerstreek om er te gaan slapen. Op 10 en 12 mei werden er overdag slechts 1 en 2 Rosse Grutto's geteld.

Op 24 mei waren 72.3% (n=137) van de Rosse Grutto's in Achter de Zwartten adulte mannetjes in zomerkleed. Op 9 juni waren het nog maar 13.6% (n=103), terwijl op 13 juni het percentage met meer dan de helft was gedaald tot 5.7% (n=760). Rosse Grutto's broeden in de hoognoordelijke toendrazone langs de Noordelijke IJszee vanaf Lapland naar het oosten tot ver in Siberië. De hoogste aantallen zijn in mei in de Nederlandse Waddenzee te vinden, maar na 25 mei nemen door het vertrek naar de broedgebieden de aantallen zeer snel af. De dan overblijvende exemplaren zijn hoofdzakelijk tweede kalenderjaar vogels die nog niet tot broeden komen en geen volwassen zomerkleed krijgen (Smit & Wolff 1981, Cramp & Simmons 1983, Engelman et al. 1983).

Gezien het bovenstaande is het aanemelijk dat de pleisterende exemplaren in mei broedvogels zijn en in juni voor het merendeel niet-broedende overzomeraars. Dit sluit aan bij het erg lage percentage adulte mannetjes in broedkleed in juni. Hierbij wordt verondersteld dat het merendeel bestaat uit tweede kalenderjaar vogels en als zodanig op afstand moeilijk te onderscheiden is van adulte vrouwtjes in zomerkleed.

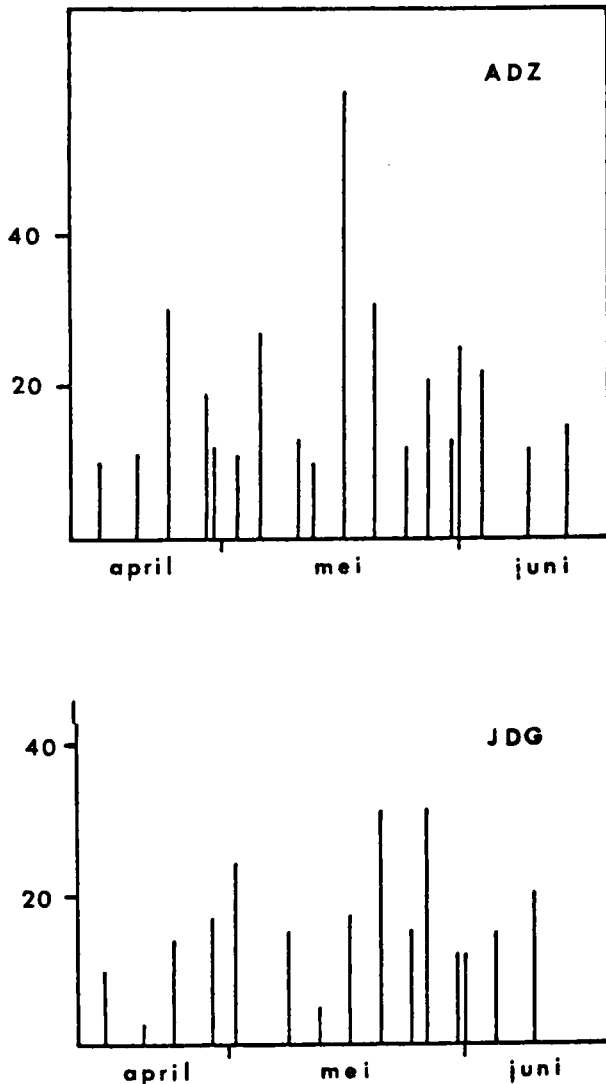

Figuur 10. Rosse Grutto, aantalsverloop.

Tureluur (figuur 11)

Tureluurs werden tijdens de hele telperiode gezien. De aantallen waren het hoogst in mei met maxima van 59 ex. op 16 mei in Achter de Zwartten en 31 ex. op 20 en 26 mei in het Jaap Deensgat.

Het aantal broedparen in het gehele Lauwersmeer bedroeg 325-400, waarvan 23 paar langs Achter de Zwartten en 64 paar langs het Jaap Deensgat. Het is aannemelijk dat het merendeel van de waargenomen tureluurs lokale broedvogels zijn geweest. Deze bezetten namelijk pas vanaf begin mei langzamerhand hun territoria en foerageren frequent op de slikvelden en langs de slenkranden. Bovendien trekt de hoofdmacht aan Tureluurs in het voorjaar veel vroeger door (van Dijk & van Os 1982, Boekema et al. 1983, Engelmoer et al. 1983).

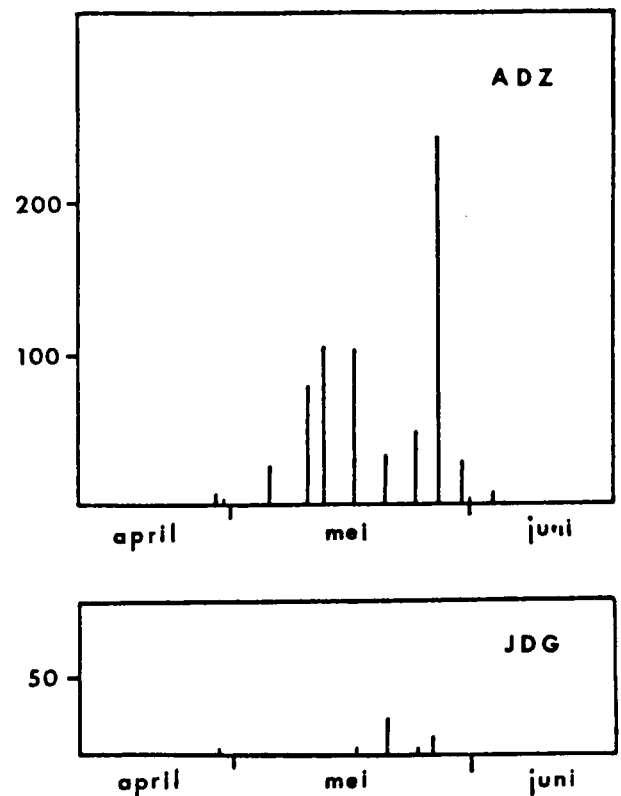

Figuur 11. Tureluur, aantalsverloop.

Steenloper (figuur 12)

Steenlopers waren tussen 28 april en 3 juni aanwezig. De soort werd vooral in Achter de Zwartten gezien met als maximum 243 ex. op 27 mei. In het Jaap Deensgat was de soort veel minder algemeen, het maximum bedroeg hier op 20 mei slechts 22 ex.

De vrij sterk gepiekte doortrek in mei heeft vermoedelijk betrekking op broedvogels van noordelijk Scandinavië en noordwest Rusland. De gevonden meipiek treedt jaarlijks eveneens op langs de Friese Waddenkust, maar wordt langs de Noordkust niet opgemerkt (Boekema et al. 1983, Engelmoer et al. 1983).

Figuur 12. Steenloper, aantalsverloop.

5. Algemene conclusies en discussie.

In dit artikel wordt geïllustreerd dat terreinen met periodiek droogvallende slikvelden en zeer ondiep water van groot belang zijn voor steltlopers als rust- en foerageerplaats tijdens de voorjaarsstrek. Maxima van diverse soorten laten dit duidelijk naar voren komen: Scholekster (620 ex. in Achter de Zwart), Bontbekplevier (542 ex. in Achter de Zwart en 520 ex. in het Jaap Deensgat), Kleine Strandloper (200 ex. in het Jaap Deensgat), Kempphaan (2500 ex. in het Jaap Deensgat), Rosse Grutto (930 ex. in Achter de Zwart) en Steenloper (243 ex. in Achter de Zwart). Maar liefst 31 verschillende soorten steltlopers werden gezien.

Dit betekent dat van de meer of minder regelmatig in het voorjaar in Nederland doortrekkende soorten alleen het Bokje niet is waargenomen, Houtsnip (een bosbewoner) en Paarse Strandloper (voorkomend op strekdammen langs de zeedijken) buiten beschouwing gelaten. Een Blonde Ruiter was de enige steltlopersoort die in geen van beide telgebieden werd gezien; een exemplaar van deze uiterst zeldzame soort verbleef van 19-21 mei elders in het Lauwersmeer.

Van vier soorten (Drieteenstrandloper, Kleine Strandloper, Breedbekstrandloper en Grauwe Franjepoot) werden er meer voorjaarswaarnemingen verzameld dan er tot 1983 voor de hele provincie Groningen bekend waren (Boekema et al. 1983). Vijf andere soorten overschreden hun tot dan toe hoogste voorjaarsmaximum van het Lauwersmeer. Het betreft Kanoetstrandloper, Krombekstrandloper, Kempphaan, Rosse Grutto en Steenloper. Voor de meeste soorten werd een redelijk betrouwbaar beeld van de voorjaarsstrek verkregen. Bij een aantal soorten (met name Scholekster, Kluut en Tureluur) was het doortrekbeeld onduidelijk wegens het ontbreken van een verschil tussen trekvogels en lokale broedvogels. Scholeksters gebruikten bovendien Achter de Zwart soms als hoogwatervluchtplaats. Voor een aantal andere soorten werd geen goed beeld van de doortrek gekregen, om-

dat ze veel vroeger doortrekken. Watersnip, Grutto, Wulp en Tureluur trekken vooral in maart door en kunnen dan in aantallen, oplopend tot verscheidene honderden exemplaren in het Lauwersmeer pleisteren.

De eerste vroege najaarstrekkers (Kievit, Grutto, Zwarte Ruiter) keerden tussen eind mei en half juni al weer terug uit hun broedgebieden, ten tijde dat sommige hoog-arctische broedvogels nog niet eens waren vertrokken.

Naast soorten die in beide telgebieden een sterke overeenkomst vertonen in hun voorkomen (onder andere Kluut, Bontbekplevier, Bonte Strandloper en Groenpootruiter) zijn er andere soorten waar hier opmerkelijke verschillen tussen blijken te bestaan. Zilverplevier, Kanvoetstrandloper, Drieteenstrandloper, Rosse Grutto en Steenloper trekken vooral of bijna uitsluitend in Achter de Zwart door. Daarentegen kwamen Kleine Strandloper, Temmincks Strandloper, Kempphaan en Bosruiter vooral langs het Jaap Deensgat voor. Het lijkt aannemelijk dat de ligging van de Waddenzee ten opzichte van beide telgebieden een verklaring kan geven voor de gevonden verschillen. Achter de Zwart ligt 2 tot 3 km ten zuiden van de Waddenzee en de hierboven specifieke soorten van Achter de Zwart trekken ook in de Waddenzee talrijk door. Het zijn zoutwaterbewoners die op trek weinig in het binnenland worden waargenomen. Het Jaap Deensgat is 5 à 6 km van zee verwijderd en de hierboven genoemde soorten pleisteren niet of nauwelijks in de Waddenzee, maar trekken juist (talrijk) in het binnenland door en hebben een voorkeur voor zoet water. Twee vrij eenduidige gebieden in het Lauwersmeer die op korte afstand van elkaar liggen, vertonen dus een duidelijke ruimtelijk spreiding in voorkomen van diverse stelopersoorten.

6. Dankwoord

De Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders wordt bedankt voor de verleende faciliteiten, waaronder toestemming om beide gebieden te betreden. Onderstaande personen leverden

aanvullenden waarnemingen of waren behulpzaam bij het tellen. Ze worden hierbij bedankt voor hun bijdrage. Het betreft Theo Bakker, Nico Beemster, Kees Borrius, Ab Bult, Ruud Foppen, Henk van der Jeugd, Tom Kompier, Joep de Leeuw, Martin Olthoff, Erik van Ommen, Willem de Ruiter, Aart van der Spoel, Ingrid Vroom en Piet Zuidema. Meinte Engelmoer verstrekte de gegevens van de gekleurde ringen. Tenslotte worden Nico Beemster, Fred Prak en Peter Prak bedankt voor hun kritiek op de eerste versie van dit artikel.

7. Geraadpleegde literatuur

- Altenburg, W., Engelmoer, M., Mes, R. & Piersma, T. 1982. Wintering waders on the Banc d'Arguin, Mauritania. Stichting Veth tot steun aan Waddenonderzoek, Leiden.
- Altenburg, W., Bemster, N., van Dijk, K., Esselink, P., Prop, D. & Visser H. 1985. Ontwikkeling van de broedvogelbevolking van het Lauwersmeer in 1978-83. *Limosa* 58: 149-161.
- Beemster, N. 1983. De broedvogels van het Lauwerszeegebied in 1981. (Werkdocument) RIJP, Lelystad.
- Beemster, N. & van Dijk, K. 1987. De broedvogels van het Lauwersmeer in 1986. (RIJP-rapport) RIJP, Lelystad.
- Beemster, N. & van Eerden, M.R. 1987. Vogeltellingen in het Lauwersmeer in de periode 1983-86. (werkdocument) RIJP, Lelystad.
- Boekema, E.J., Glas, P. & Hulscher, J.B. 1983. De vogels van de provincie Groningen. Wolters Noordhoff/Bouma's Boekhuis b.v., Groningen.
- Bouma, P., Koopman, K., Schuckard, R. & Timmerman, A. Azn. 1978. De Kemphaan, Goudplevier en Wulp in Friesland, een gecombineerde dagen slaaplaatstelling (FFF rapport no. 4) Fryske Foriening foar Fjildbiology, Ljouwert.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. 1983. The birds of the Western Palearctic, 3. Oxford University Press, Oxford.
- Dienst Getijde Wateren 1985. Getijtafels voor Nederland 1986. Staatsuitgeverij, Den Haag.
- van Dijk, A.J. & van Os, B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- van Dijk, K. & Borrius K. 1985. Broedende Bonte Strandlopers in het Lauwersmeer in 1982. *Limosa* 58: 166.
- van Eerden, M.R. & Prop, J. 1983. Vogeltellingen Lauwersmeer 1981/1982. De Grauwe Gors 11 (1): 21-27.
- Engelmoer, M., van Dijk, K. & Timmerman, A. Azn. 1983. Vogels van de Friese Waddenkust. (FFF rapport no. 20) FFF, Ljouwert.
- Evertz, R. & Timmerman, A. Azn. s.a. Een najaarstelling van de Kemphaan, Goudplevier en Wulp in Friesland. (FFF rapport no. 9) FFF, Ljouwert.
- Hayman, P., Marchant, J. & Prater, T. 1986. Shorebirds, an identification guide to the waders of the world. Croom Helm, London.
- Kersten, M., Rappoldt, K. & Smit, C. 1981. Over de nauwkeurigheid van wadvogeltellingen. *Limosa* 54: 37-46.
- Koopman, K. 1987. Voorlopig verslag 1986. Kemphanenproject 1986-1987. (Gestencild Verslag) NSWG, Marum.
- Prop, J. & van Eerden, M.R. 1981. Het voorkomen van trekvogels in het Lauwerszeegebied vanaf de afsluiting in 1969 tot en met 1978. *Limosa* 54: 1-16.
- Prop, J. & van Eerden, M.R. 1982. Vogeltellingen Lauwerszee 1980/-1981. De Grauwe Gors 10 (1): 10-15.
- Smit, C.J. & Wolff, W.J. 1981. Birds of the Wadden Sea. A.A. Balkema, Rotterdam.
- Timmerman, A. Azn. 1977. De Kemphaan in Friesland. een voorjaarstelling. (FFF rapport no. 3) FFF, Ljouwert.

adres: van Heemskerckstraat 1-G-17
9726 GB Groningen
(050-134689).

samenvattend overzicht grafieken

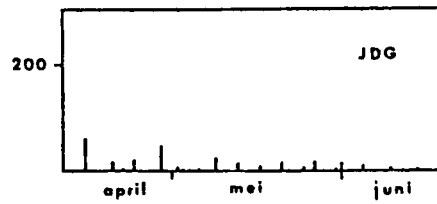
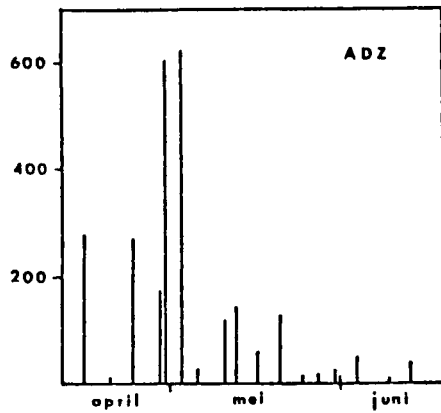

fig.2-scholekster

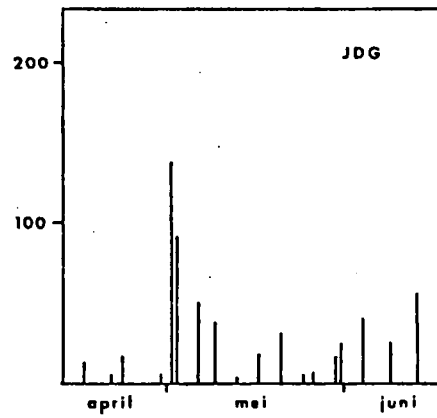
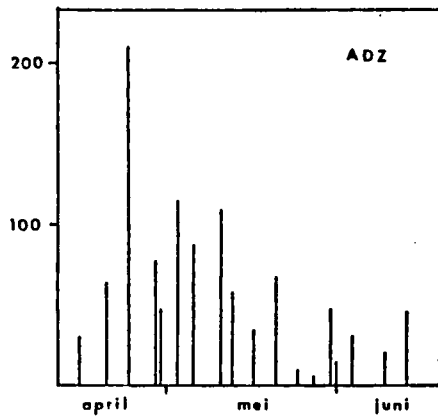

fig.3-kluut

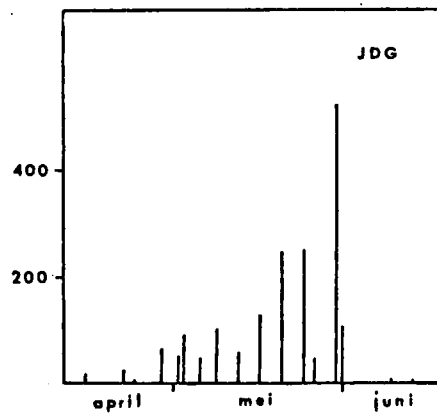
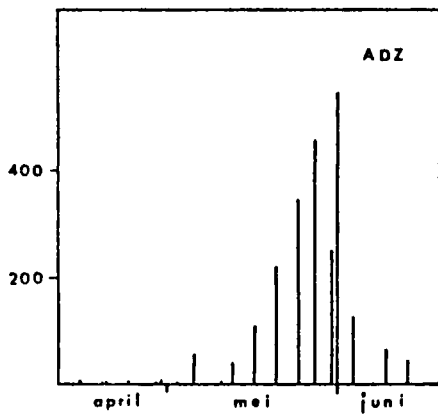

fig.4-bontbekplevier

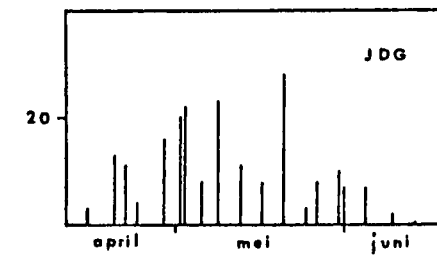
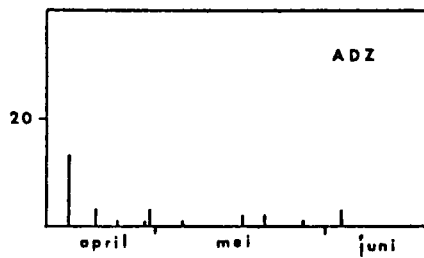

fig.5-strandplevier

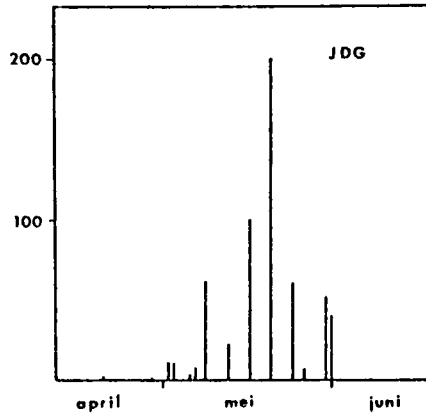
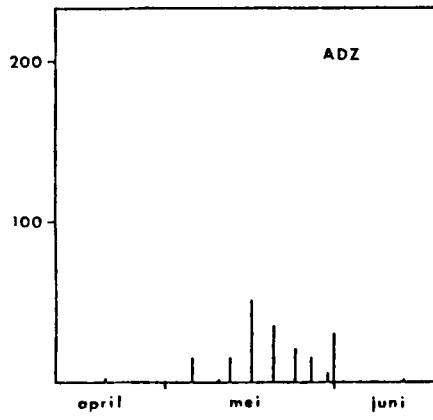

fig.6-kleine strandloper

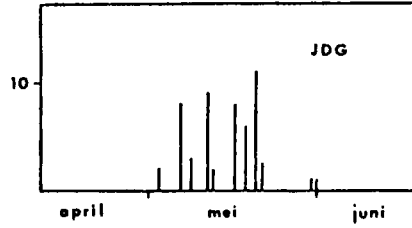
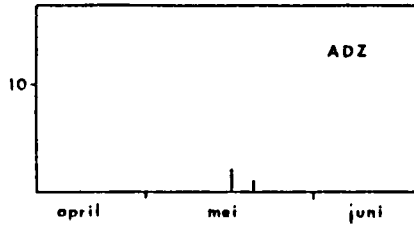

fig.7-temmincks strandloper

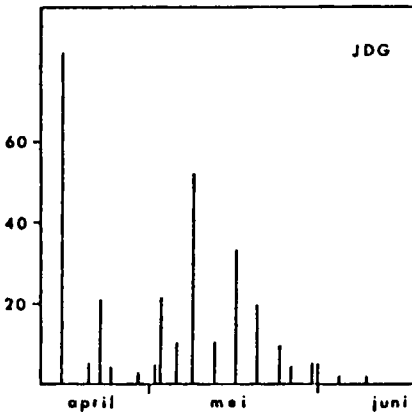
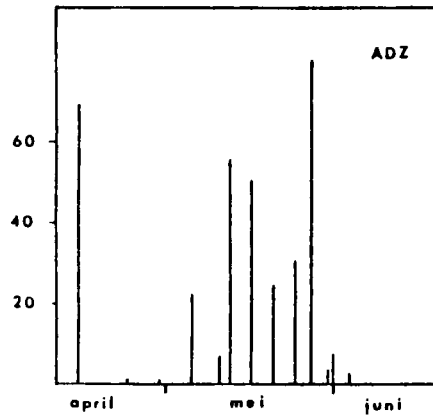

fig.8-bonte strandloper

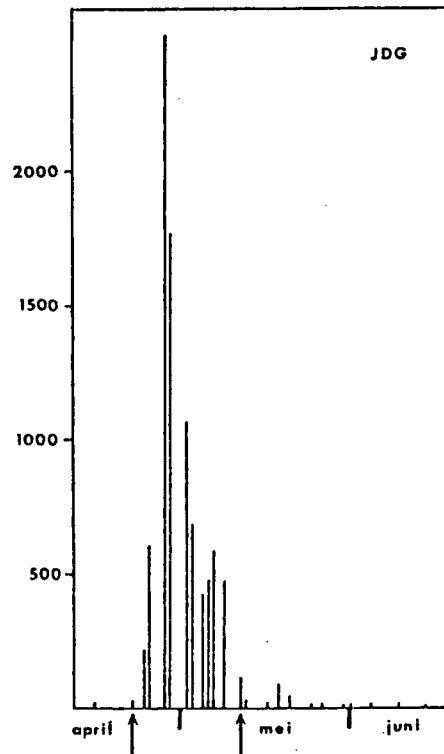
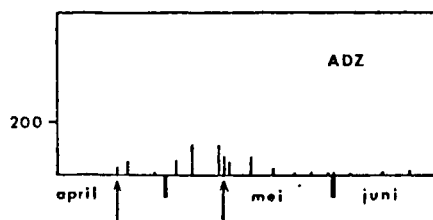

fig.9-kemphaan

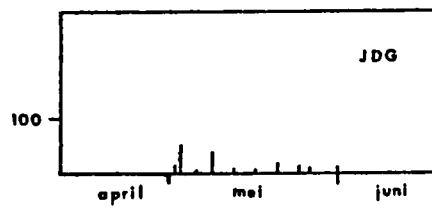
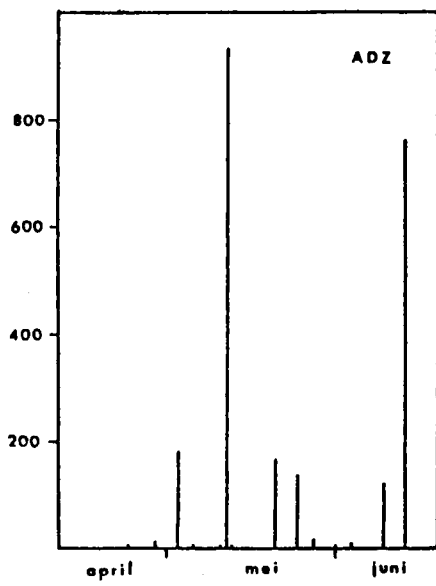

fig.10-rosse grutto

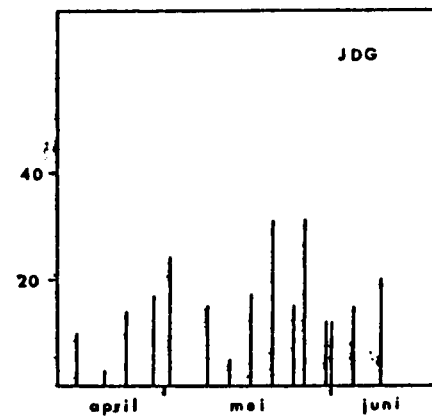
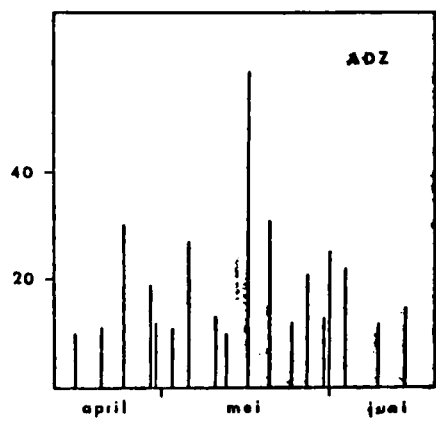

fig.11-tureluur

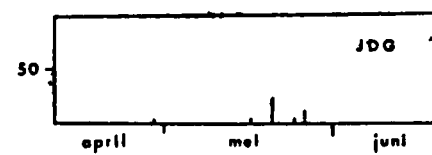
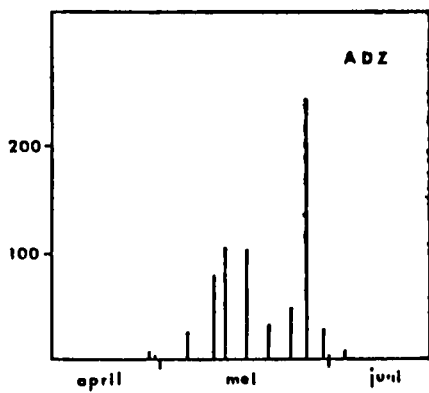

fig.12–steenloper